

Iniziativa rumantsch grischun resta ina opziun

La grupp da discussiun «Co vinavant cun il rumantsch grischun» è stada radunada a Casti

■ (cp) **A Casti ha ina grupp da discussiun «Co vinavant cun il rumantsch grischun?» discutà ils 19 da matg e la sonda passada differentas strategias co reglar il diever dal rumantsch grischun e dals idioms en scola per surmuntar las discordias che regian il mument en questa dumonda.** Il resultat è ina proposta per in artitgel nov en la lescha da scola. Suenter che la Lia Rumantscha e la Pro idioms han declerà quests dis da s’engaschar per in resguard liant ed obligant dal rumantsch grischun en scola spetga la gruppa uss ils pass concrets. Ella sposta la decisiun da lantschar in’iniziativa, resalva dentant da puspè vegnir activa en cas che las mesiras empermessas na vegnan betg prendidas consequentamain. Sia proposta metta ella en discussiun publica e giavischa che sias ideas vegnian consideradas en discussiuns objectivas ed en las decisiuns che ston succeder uss.

La discordia che las iniziativas communalas encunter il rumantsch grischun en scola han chaschunà en differentas vischnancas han motivà *Giusep Blumenthal* da Ruschein da metter en discussiun ina iniziativa chantunala per il rumantsch grischun en scola. S’occupond

a fund cun ils fatgs è sa mussà che las dumondas avertas sa laschan da princip reglar il meglier en la lescha da scola. La revisiun da questa lescha, decidida il mars da quest onn, na regla finalmain betg la lingua da scola rumantscha. Quai è in dals motivs principals ch’igl ha pudì vegnir tar las dispartas actualas. La grupp da lavur è da la ferma opiniun ch’i dovra uss ina debatta onesta e decisiuns liantas per surmuntar la situaziun emozionalisada.

Reglar la convivenza tranter idioms e rumantsch grischun en la lescha

L’artitgel nov che vegn proponì fa cler che las vischnancas han da decider en cooperaziun cun il chantun davart il rumantsch grischun sco lingua d’alfabetisaziun, sco quai che la costituziun prescriba. Vischnancas che na vulan betg il rumantsch grischun sco lingua d’alfabetisaziun han dad intermediar quel en lur scolas, uschia che scolares e scholars san leger e chapir questa lingua a la fin da la scola populara. Quai è indispensabel per in linguatg che vegn duvrà da confederaziun e chantun sco lingua uffiziala, da nossas medias e da bleras instituziuns sco lingua scritta. Ils idioms e las varietads

localas restan en mintga cas las linguas d’instrucziun discurrendas. La litteratura e la tradiziun da linguatg regiunala e locala fa vinavant part da l’instrucziun da rumantsch.

Examinar l’introducziun dal rg a lunga vista

Essend che scolares e scholars rumantschs han er anc dad emprender auters linguatgs na duess ins tant sco pussaivel betg surchargiar els cun pliras furmas da leger e scriber. A lunga vista duess vegnir chattada ina via per cuntinuar cun il rumantsch grischun sco lingua d’alfabetisaziun, tant pli che las experientschas fatgas mussan che scolares e scholars na han en general naginas difficultads cun questa pratica. Per quest intent sto il chantun vegnir incumbensà dad elavurar en cooperaziun cun las vischnancas in concept a lunga vista, «resguardond la situaziun linguistica specifica da las vischnancas e da las regions ed ils meds d’instrucziun che pon vegnir mess a disposiziun». Cun surlaschar las decisiuns a las vischnancas pertutgadas en cooperaziun cun il chantun na datti nagins sforzs nungiustiftgads. Igl è cler ch’ina tala decisiun pudess er vegnir prendida dal pie-

vel grischun, tant pli ch’ella lascha als pertutgads lur dretg da decisiun.

Meds d’instrucziun e furmaziun da scolastas e scolasts

Ina politica consequenta pretenda che las decisiuns davart il rumantsch grischun u l’idiom sco lingua d’alfabetisaziun vegnian coordinadas cun ils meds d’instrucziun a disposiziun, quai che manca irresponsablmain anc dal tuttafatg. La grupp da discussiun pretenda soluziuns pragmaticas che ston sa basar sin in concept. Da francar è er la scolaziun da scolastas e scolasts per rumantsch grischun, indispensabla per realisar las pretensiuns da la LR e da la Pro idioms.

Renunzia ad in’iniziativa sche las declaraziuns fatgas vegnan tegnidas

L’artitgel proponì concretisescha essenzialmain il cumpromiss, sutta scrit la fin d’october 2011 tranter exponents da la Pro idioms, dal rumantsch grischun e da la LR. Sche la LR e la Pro idioms realiseschan effectivamain lur intenziun publicitgada quests dis cun bleras sutscriptiuns e declaraziuns uffizialas e procuran cun mesiras effectivas, sco per exempel cun in artitgel en la lescha da scola u auters pass,

per ina convivenza clera e consequenta dal rumantsch grischun e dals idioms en scola han las discussiuns per ina iniziativa gia purtà in resultat giavischà. La grupp sposta l’iniziativa. Ella resalva dentant sia opziun originara e daventa puspè activa sche quai sa mussa necessari.

Appel per in discours onest e decisiuns liantas

La proposta elavurada vegn sustegnida da persunalitads ord tut las regions rumantschas e da bleras e blers che vulan la pasch e l’unitad tranter Rumantschas e Rumantschs. La grupp da discussiun è preoccupada che bleras persunas han resalvas da laschar publicitar lur num per tema da pressiuns e schizunt nauscha-dads, cun las qualas ellas èn confruntadas. Per quest motiv ed en vista da la tut nova situaziun dada renunzia la grupp da discussiun da publicitar nums dad aderents. Ina persunalisaziun è dad evitar. Per ina politica da linguas consequenta dovri in discours avert e concepts clers. La grupp è averta per discussiuns cun la Lia Rumantscha sco cun la regen-za. Ella è da la perschasiun che sia proposta sappia gidar d’anflar decisiuns obligantas.

Proposta per ina politica da lingua consequenta

Amplificaziun d’art. 32 da la lescha da scola dals 21 da mars 2012

Art. 32 (midà)
Lingua da scola rumantscha

1. Las vischnancas rumantschas decidan en cooperaziun cun la regenza davart il rumantsch grischun sco lingua d’alfabetisaziun. Ils idioms regiunals e las varietads localas restan las linguas d’instrucziun discurrendas. La litteratura e la tradiziun da linguatg en ils idioms ed en las varietads localas èn vinavant part integrala da l’instrucziun da rumantsch.

2. La regenza elavurescha in concept per la cooperaziun dal chantun cun las vischnancas per l’introducziun dal rumantsch grischun sco lingua da scola a lunga vista, resguardond la situaziun linguistica specifica da las vischnancas e da las regions ed ils meds d’instrucziun che pon vegnir mess a disposiziun. En cas da divergenza decida la regenza definitivamain.

3. Ina midada da la lingua d’alfabetisaziun asgta sulettamain succeder sin l’entschatta d’in onn da scola en l’emprima classa.

4. Il chantun edescha meds d’instrucziun en rumantsch grischun ed en ils idioms, en lezs uschè lunsch ch’il concept da la regenza pretenda quai e che quai è commensurà. El lubescha meds d’instrucziun da terzs sch’els correspundan a criteris da qualitat cumprovads.

5. Il chantun procura correspundent al concept da la regenza per la scolaziun necessaria da scolastas e scolasts da rumantsch.

6. Vischnancas che n’introduceschan betg il rumantsch grischun sco lingua d’alfabetisaziun intermediateschan las enconuschientschas passivas necessarias da rumantsch grischun en scola primara e secundara.

Disposiziun transitorica tar art. 32 (midà) lescha da scola

Quest artitgel va en vigur cun sia acceptaziun.

Motivaziun: En general

– Tenor la costituziun federala e quella chantunala èn la confederaziun ed il chantun obligads da mantegnair e promover il rumantsch. En la nova lescha da scola dals 21 da mars 2012 n’ha il cussegl grond dentant betg reglà il diever dal ru-

mantsch en scola. Quest fatg creescha grondas malsegirtads e conflicts che periclitateschan la pasch linguistica.

– Obligar il chantun ed evitar sforzs nunnecessaris. Igl è indispensabel da sclerir la situaziun e d’obligar il chantun ad ina politica da linguas clera e consequenta, senza sfurzar las vischnancas tar il rumantsch grischun, nua quai n’è betg indispensabel per segirar l’instrucziun rumantscha duida en mintga cas e l’introducziun dal rumantsch grischun a lunga vista.

– La Rumantschia dovra in linguatg scrit cuminaivel per rinforzar sia unitad e promover sia preschientscha en la societad. Grazia al rumantsch grischun è il rumantsch daventà lingua uffiziala da la confederaziun e vegn duvrà bler pli savens da las instituziuns publicas e privatas. Il status dal linguatg da scrittira cuntanschì ils davos onns na dastga betg vegnir periclità. Quai fiss fatal per l’entira Rumantschia.

– Il rumantsch grischun n’è betg ed ha er betg da darentar la lingua dal cor da Rumantschas e Rumantschs. I sto dentant vegnir impedi ch’el vegnia sutterrà suenter la gronda preschientscha ed acceptanza ch’il rumantsch chatta grazia a quest linguatg unitar, surtut ordaifer la Rumantschia. A lunga vista po l’obligaziun costituziunala da salvar il rumantsch cun tut ses idioms mo vegnir ademplida cun applitgar il rumantsch vinavant savens en numerus secturs, quai ch’è sulettamain pussaivel cun il rumantsch grischun. Igl è damai impurtant d’introducir el successivamain ed adequatamain er en scola, laschond tuttavia il temp per il svilup sociocultural necessari e per excepziuns.

– Ina obligaziun da l’entir chantun. En emprima lingua Rumantschas e Rumantschs, ma er Grischunas e Grischuns da lingua tudestga u taliana, ston pretender ina politica chantunala coerenta areguard la lingua d’alfabetisaziun rumantscha e meds d’instrucziun rumantschs finanzialmain supportabels. Els èn tuts uschè legitimads latiers sco quai ch’els han er decidi davart la lescha da linguas e sco quai ch’ils commembers dal cussegl grond triling han decidi davart la lescha nova da scola

betg suffizienta pertutgant il rumantsch en scola

Tar alinea 1:

– Decisiun da las vischnancas en cooperaziun cun il chantun. Sco la costituziun chantunala prescriba han las vischnancas da decider ensemen cun il chantun, cura e co ch’il rumantsch grischun duai vegnir introduci en scola. L’alinea 1 prevesa da promover tant il rg sco er ils idioms e lur cultura linguistica. Qua tras duai l’identitad rumantscha vegnir rinforzada. Il medem mument duain scolares e scholars vegnir preparads per leger texts en rumantsch grischun dad administraziuns publicas e privatas.

– Il rumantsch grischun n’ha betg e na vegn betg a survegnir la medema valita sco ils idioms. Ils idioms e las varietads localas restan – er cun rumantsch grischun sco lingua d’alfabetisaziun – la lingua materna da Rumantschas e Rumantschs. Ch’els restan vinavant las linguas discurrendas en scola duai vegnir fixà expressivamain en la lescha. Encunter quai che vegn savens pretendi na stauscha il rumantsch grischun betg a chantun ils idioms. Varietads linguisticas regiunals e localas sa mantegnan, er sch’ellas n’èn betg lingua d’alfabetisaziun. Quai cumprovan blers exempels en la Rumantschia. Persunas da Tujetsch, Medel, Vuoriz, Breil, Lumnezia, Bravuogn, Müstair e da blers auters lieus discurren lur varietad locala e betg l’idiom scrit da lur regiun ch’ellas han emprendi en scola.

– Durant tschientaners èn vegnidas creadas ovras litteraras respectablas e zunt apprezzadas en ils differentes idioms. Quellas fan part dal patrimoni cultural e linguistic e ston vegnir intermedias vinavant en scola. Ovras litteraras pli veglias edidas da nov n’èn gia oz betg adina publicitgadas en la scripziun actuala, mabain en la furma originala, per part cun differenza marcanta tar l’ortografia actuala. Scripturas e scripturs giuvens scrivan oz magari er en lur varianta locala. La lingua scritta che vegn instruida è perquai uschia ni uschia in pau differenta. La Rumantschia profitecha dapli d’ina instrucziun da qualitat che tegna quint da la

tradiziun linguistica regiunala che d’ina instrucziun en plirs idioms scrits senza meds d’instrucziun optimals. Quella qualitat è indispensabla per il manteniment da la lingua materna.

– En las scolas da piunier è il rumantsch grischun sa cumprovà sco lingua d’alfabetisaziun; studis serius cumprovan quai. Igl è perquai deplorabel che questa lavur è vegnida interrutta en differentas vischnancas. Uss vegn scleri dal Tribunal administrativ, quant lunsch che questas decisiuns satisfan al dretg vertent.

– L’alinea pertutga las vischnancas rumantschas. Tenor la lescha da linguas valan sco talas mo quellas cun dapli che 40% populaziun rumantscha. La gronda part da las vischnancas da l’Engiadin’Auta na fissan uschia insumma betg pertutgadas da quest artitgel.

Tar alinea 2:

– **Finamira a lunga vista.** Cunquai che scolares e scholars rumantschs han er anc d’emprender auters linguatgs na duess ins sche pussaivel betg surchargiar els cun pliras furmas da scriber rumantsch. A lunga vista duess vegnir chattada ina via per il rumantsch grischun sco lingua d’alfabetisaziun.

– **Concept da la regenza.** Cun ses concept dals 21 da december 2004 davart il «Rumantsch grischun en scola» ha la regenza mussà co che l’introducziun dal rumantsch grischun en scola po succeder a moda coerenta e consequenta. La regenza ha d’exequir la decisiun d’introducir a lunga vista il rumantsch grischun sco lingua d’alfabetisaziun cun il resguard necessari sin il svilup sociocultural e linguistic en las regions ed en la societad moderna da comunicaziun. Per quest motiv dovri in nov concept.

– **Cooperaziun da vischnancas e chantun.** Tenor la costituziun chantunala decidan las vischnancas en cooperaziun cun il chantun davart la lingua uffiziala e da scola. Questa cooperaziun oblighescha il chantun. La regenza sto pudair decider en cas da divergenza. Ella duai dentant er pudair acceptar excepziuns en cas extraordinaris. Da gronda impurtanza è in accompagna-

ment e sustegn sistematic ed obligant per superar difficultads inevitablas en in tal process. Prioritarmain è da resguardar tge meds d’instrucziun rumantschs èn avant maun e finanzialmain supportabels.

Tar alinea 3:

– Quest alinea reprene la cuntegna da l’art. 32 da fin ussa, adattà als auters alineas. La Dretgira administrativa ha declerà confurma al dretg ina decisiun correspundenta da la regenza avant l’entrada en vigur da la nova lescha da scola. Quella na tolescha betg che vischnancas returnan immediat en tut las classes al rumantsch grischun.

Tar alinea 4:

– La regenza sto conceder ch’igl è – per motivs finanzials e proporziunals – nunpussaivel da realisar meds d’instrucziun en tut ils tschintg idioms. Quai na pon ins era betg surlaschar senz’auter a privats. Senza meds d’instrucziun da qualitat n’è ina instrucziun suffizienta dentant betg pussaivla. Laschar eleger las vischnancas ina lingua senza pudair garantir ils meds d’instrucziun necessari ed adequats è perquai ina cuntradiziun betg responsabla!

Tar alinea 5:

– Scolaziun ed accompagnament è necessari per projects complexs sco quel en dumonda. Quels facturs ston esser garantids.

Tar alinea 6:

– Quest alinea surpiglia il punct principal dal cumpromiss tranter la Pro idioms ed exponents da la LR e dal rg: Scolas rumantschas ch’alfabetiseschan en l’idiom introduceschan il rg sur lectura etc. en la scola primara e secundara I cun la finamira che tuttas scolares e tuts scholars san leger e chapir rumantsch grischun a la fin da la scola populara.

– Il chantun examinescha sur l’inspecturat da scola e mesiras tenor il concept da la regenza (cf. alinea 2) che questa finamira vegnia cuntanschida.

*Grupp da discussiun
«Co vinavant cun il rumantsch grischun?»:
Giusep Blumenthal, Ruschein*